

Валентин Бушанський

ПОСТМОДЕРН, КІТЧ, НАРЦИЗМ

У статті розглядається ситуація Постмодерну в Україні. Показано, що в Україні не склалися об'єктивні передумови для розвитку постмодерної культури. Вплив Постмодерну проявляється в Україні як кітч і як нарцисизм. Кітч є елементом масової культури. Нарцисизм – простежується в політиці у формі психологічної установки.

Ключові слова: Постмодерн, адаптація, кітч, нарцисизм.

Bushanskyi V. Postmodern, kitsch, narcissism. The article considers the situation of postmodern in Ukraine. Shown that in Ukraine were not formed objective preconditions for the development of postmodern culture. The influence of postmodern manifested in Ukraine as kitsch and as narcissism. Kitsch is an element of mass culture. Narcissism – in politics seen as a psychological settings.

Keywords: postmodern, adaptation, kitsch, narcissism.

Мода на Постмодерн, здається, пройшла. І це добре. Бо всяка мода провокує нервозну атмосферу. Адже мимоволі поділяє загальні втаємничених і профанів; стильних новаторів і зашкарублених архаїстів; дотепних, грайливих, упевнених у собі снобів, які жонглюють чудними фішками (Дерріда, Дельоз, Бодрійяр), і закомплексованих задрісників, котрим новітні віяння здаються дошкульними протягами. Мода виносить на поверхню багато вдаваності та фальші, багато роздратованості й агресії.

І от, мода на Постмодерн минула. Мода минула, а мій ноутбук так і не вивчив слово «Постмодерн», а тому й підкреслює його червоною хвилястою. Ця червона хвиляста далєбі характеризує стан Постмодерну в Україні: начебто він і є, начебто всі й чули про нього, і слово, начебто, всі знають, навіть є здогад, а що ж воно означає, але ноутбук скептично підкреслює його. Бо слово це маловживане. І без нього в принципі можна й обійтися, думає собі ноутбук.

Це добре, що мода минула. На речі, які втратили статус необхідності, я, навіть, сказав би нагальності, можна дивитися тверезо. І тепер до снаги спитати тверезим

голосом: а чи був Постмодерн? І такі запитання лунають. Про таке запитують ті, котрі гналися за модою. А, може, і не гналися, а лише нервово курили, спостерігаючи за її пануванням, намагаючись бодай якось призвичаїтися до тиранічних примх – оминати риторичним мовчанням або ж відбутися обережною згадкою, є, мовляв, і такий погляд на проблему.

Тож, чи був Постмодерн? А чому, власне, «був»? Він і є. І нікуди не подівся. Ми й дотепер живемо в постмодерній епосі. Просто нам стало байдуже до того, як іменується ця епоха. Ми збайдужіли до імені, до його значення, а також неминучих конотацій, на які вказує це ім'я. І в цьому є певний сенс. Бо як і будь-яке інше слово іноземного походження, воно несе «іноземні» інтелектуальні смаки. Відображає інший досвід, інші пріоритети, інші акценти. А тому й захоплення Постмодерном справді було модою – непридатною для повсякчасного вжитку, однак і доволі настирною. У статті 1998 року Арсеній Гулига писав: нещодавно ні від кого не можна було добитися відповіді: а що ж таке Постмодерн? – а нині література на цю тему неосяжна [1, с. 159]. Відтоді минуло понад десятиліття. Присвячена Постмодерну «бібліотека» навіть побільшала. Але переважна більшість текстів так і залишилася спробою відповісти на запитання: а що ж таке Постмодерн? Є достатньо праць, які характеризують ґенезу Постмодерну і його основні трактування. Проте найважливішою (й загалом не розробленою) є тема «Україна та Постмодерн». По суті, це одна з найважливіших тем на наших помірно континентальних теренах.

Передусім потрібно розрізняти Постмодерн як явище, епоху культурного та суспільно-політичного розвитку, та «постмодерн» як поняття, яке характеризує цю епоху і несе певне її трактування. Ця єдність предмета та поняття є безперечною, коли мовиться про Західну Європу і США другої половини ХХ ст. Однак чи спостерігається ця єдність в Україні цього самого періоду? Звісно, ні. Водночас поняття «постмодерн», як і будь-яке інше поняття, живе своїм життям. Воно передбачає певну абстрактну модель, яка може застосовуватися з метою опису та пояснення тих чи тих явищ, які здаються однотипними з Постмодерном. Звідси й низка праць, у яких Постмодерн розглядається не як винятковий

історичний феномен, укорінений у простір і час, а як феномен типовий, така собі циклічна стадія культурного розвитку. Як аналог, можна згадати трактування Ренесансу, відоме як «теорія регіонального Ренесансу». За цією теорією, Ренесанс – це не лише витвір італійської культури, а загальне поняття, яке характеризує культуру, що ґрунтується на визначених цінностях – скажімо, індивідуалізм, титанізм, звернення до «своєї» Античності тощо.

Отже, тут передусім ідеться про те, чи притаманні Україні ті риси, які передбачені поняттям «постмодерн»? А також, чи не відбувається з огляду на опосередкування щодо України цього поняття метаморфоза функціоналізму. Себто, чи не починаємо ми апріорно, за посередництва поняття, бачити ті речі, котрих насправді немає. Відповідаючи на поставлені запитання, я схилиюся до такої думки: Постмодерн в Україні є і водночас його нема. Що я маю на увазі. Постмодерн – це не органічний стан українського суспільства. Ті умови, які спричинили постання Постмодерну в Західній Європі та США, в Україні відсутні. І з цього погляду про Постмодерн, звісно, не може йтися. Проте Україна перебуває в одному комунікативному полі з домінуючими в культурному відношенні суспільствами, відтак зазнає впливу, а отже, Постмодерн проявляється як відображене, дзеркальне явище. Те, що ми спостерігаємо в Україні, є модифікованим Постмодерном. Це такий-собі «постмодерн-суржик», чи, якщо й надалі послуговуватися сленгом філологів, «креольський постмодерн». Суть полягає у тім, що суспільство, точніше культура, запозичує елементи Постмодерну й адаптує їх до українських реалій.

Потрібно з'ясувати: перше, що являє собою «чистий» Постмодерн, тобто мова про умови, які його спричинили; і друге, як проявляється адаптація Постмодерну в Україні. Постмодерн – етап розвитку Модерну. Модерн, у свою чергу, розгортався як досвід заперечення традиційного суспільства та спроба реалізації певних цілевизначених суспільно-політичних проєктів. Окремі проєкти, такі як марксистський і націонал-соціалістичний, зазнали краху, але інші, зокрема проєкт «американської мрії», – були успішно реалізовані. Постмодерн постає в ситуації, коли й негативні, й позитивні цілі Модерну вже досягнуті. В одному з інтерв'ю Амос Оз сказав: Ізраїль розчарує,

розчаровує так, як людину, яка довго мріяла і мрія її збулася, розчаровує реальність [4]. Постмодерн – це розчарування. Розчарування в реальності втіленого Модерну. Бо реальності протиставляється мрія. Але Постмодерн – це не заперечення Модерну. Це – результат Модерну. Це – реальність, яка постала в обширі мрії. Чи про це ми мріяли? – запитують постмодерністи. Чи цього прагнули? – зітхають критичні голови, в яких іще залишилися відбитки мрій. Щоб зберегти мрію, казав Амос Оз, варто нічого не робити для її втілення, і тоді вона залишиться легкою й незайманою – справжньою мрією. Але, якщо ми прагнемо не лише мрій, а й бодай часткового втілення прагнень, варто бути готовим до розчарування, вважає Амос Оз.

Але Постмодерн разом із тим є не лише етапом у розвитку Модерну, а й окремою реальністю, про яку варто говорити як про самодостатній феномен. А точніше – як про нову ситуацію буття. Як охарактеризувати цю нову ситуацію буття? Я розкрив би її як достеменно комуністичне суспільство, яким марив Карл Маркс. «Питання хліба», як висловлювався Володимир Соловйов, уже вирішене. Вирішені й інші питання, які стосуються реалізації найпростіших життєвих потреб. У способі життя представників «золотого мільярда» немає неосяжної прірви. Ступінь заможності залежить лише від працелюбності людини. І навіть, якщо людина опиняється на дні соціальної ієрархії, то це – її вибір. Це не «дно», про яке писав російський драматург Островський. Постмодерн фактично втілив Марксову максиму: споживання культурних цінностей не повинно залежати від достатку людини та її місця в соціальній ієрархії. Маркс водночас висував таку вимогу: хочеш насолоджуватися, приміром, музикою, доклади зусиль і пізнай музику; прагнеш поцінувати живопис – вивчай живописне мистецтво. І ніщо не заважає людині «золотого мільярда» пізнавати музику й вивчати живописне мистецтво. Питання винятково в тім, чи потребує людина цього пізнання та вивчання? Якщо ми розгорнемо тексти Льва Толстого, ці саги «трудів і днів» гаптованої золотом еліти, то жажнемося пустопорожності галантних балачок французькою на всілякі приємні теми. Оце і є – прірва Постмодерну: життя марнується на балачки, в яких жодного сенсу. Виявляється, що людині не потрібне життя як безперервне пізнання та вивчення задля насолоди. Виявляється, людині потрібна

насолода сама по собі. І її цілком до снаги сягнути в бесіді на приємні теми. А коли бесіди вже не заповнюють свідомість (всі теми переговорені, всі плітки переказані, всі кісточки перемиті), тоді варто знайти сторонній подразник, наприклад, новомодний хіт, можна й самотужки втяти щось несусвітнє, бажано аморальне, на межі букви кримінального кодексу, або ж взяти й оголосити війну, або прийняти мусульманство, або податися в гомосексуали, на крайняк – і доза героїну згодиться. Оце і є – ситуація Постмодерну з її гонитвою за враженнями, продукуванням міради образів, з її поп-культурою, епатажністю, культом споживання і т. д.

Цей негативний бік Постмодерну показує, наскільки життя саме по собі не є цінністю для людини. Наскільки боротьба з усіма формами відчуження, яку виголосив Модерн, була марною. Точніше, вона була не самодостатньою. Бо подолання соціального відчуження ще не означає, що людина знаходить сенс у своєму короткому й жалюгідному житті. Таємниця полягає в тім, що людині потрібне відчуження. І життя, це смертне життя, дається людині для того, щоб вона його прожила в ім'я чогось. Відчуження і є оце – «в ім'я». І якщо людина позбавлена соціального відчуження, то вона або знайде відчуження особистісне, приміром, вивчатиме живопис, або ж змарнує життя у спробах розвіяти нудьгу сторонніми подразниками. У людини, по суті, є вибір: або життя задля творчості, або марудне самогубство. І «золотий мільярд» (якщо відкинути окремі персоналії) дотепер обирає марудне самогубство.

Політологи дискутують: кому потрібні ці війни в Перській затоці, нещодавне бомбування Лівії чи Сербії десятиліття тому? Кому потрібні... Усім потрібні. Про що міркували б політологи, якби якась світла голова не вимислила б розбомбити Тріполі? Про що міркували б домогосподарки, якби не довелося б єдинородного сина відправляти в пустельну «Бурю»? Війна, панове, це – найпростіший спосіб розвіяти нудьгу. Людині, яка не має сенсу життя (бо прагнення пересісти із BMW на Mercedes – це не сенс життя), війна дуже добре вправляє клепку. Бо змушує цінувати BMW, вівсяні пластівці на сніданок і кухоль пива у пабі. Випущена в тебе куля робить життя прекрасним (не залежно від того, влучила куля чи оминула).

Крах «соціалістичного табору», руйнування двополюсної системи став дошкульним ударом, якого зазнав «демократичний світ». Сфінкс, який жив за воротами Фів, – здох. Відтак зник і сенс у воротах і високих мурах. Фіви, по суті, втратили сенс. Бо навіщо місто, якщо життя за його межами нічим не відрізняється від життя у місті? «Золотий мільярд» мусить вигадати Сфінкса, внутрішнього або зовнішнього. Нині роль Сфінкса біль-менш успішно виконують мусульмани. Одного бракує послідовникам Магомета – масштабності. «Как мелки с жизнью наши споры», проказують слова Рільке очільники демократичного світу, споглядаючи мапу Північної Африки.

За всього іронічного ставлення до теорії цивілізаційного протистояння, яку сформулював Самюель Гантінгтон, варто зазначити, що книга «Зіткнення цивілізацій» є, радше, не працею-описом і не працею-поясненням, а ідеологічним маніфестом. Книга Гантінгтона була опублікована в 1996 році. 1/6 планети лежала в руїнах. Сфінкс гнів і смородом відгонило на всю земну кулю. «Демократичному світу» потрібен був новий опонент. І Гантінгтон його винайшов. Цінність цього нового опонента в його релігійній інакшості. Я писав «вигадати Сфінкса»... Не так уже й просто його вигадати. Вигадка ж бо має бути переконливою. А як вигадати переконливо? Не заперечуючи необхідності певних об'єктивних складників образу ворога, мушу сказати, що для формулювання образу ворога потрібен передусім елемент традиції, оформленої естетично. А протистояння зі Сходом і Північною Африкою, без жодних перебільшень, – велика традиція європейської цивілізації. Фактично на цій опозиції ця цивілізація і зросла.

Тему естетичного сприйняття Сходу, беручи до уваги праці Едварда Саїда, можна продовжувати, та наразі я хотів би відзначити лише таке: єдиний обшир людської діяльності, який пропонує найпослідовніше і найжорсткіше «відчуження», – це релігія. Безліч інтелектуалів уже ховали християнство й інші монотеїзми. Але християнство пережило своїх трунарів. Релігія – це єдиний світогляд і практика, яка визначає самообмеження людини. Тільки релігія створює умови для сублимації, яка спонукає до активної і цілевизначеної діяльності. Християнський аскетизм, якого так бракує постмодерному світу, став тією жменю пороху, спалах якого змусив Європу вистрелити. І

теорія Гантінгтона – це політична передумова для релігійного ренесансу.

Однак повернімося до України. Як зазначалося, «чистий» Постмодерн в Україні не спостерігається. Передусім тому, що модернізаційний проект під назвою «світле комуністичне майбутнє» канув у Лету. Постмодерн – це гра переможців. Це – забава снобів. А українці мають дуже мало підстав для снобізму. Згадаймо претензійну книгу Германа Гессе «Гра в бісер». Юний пан Кнехт розважається: сидючи за клавіатурою, він імпровізує, створюючи варіації на тему казна-якої кантати. Аби насолоджуватися варіаціями на тему кантати, треба бути таким самим занудою, як Герман Гессе. Ігри з бісером потребують певного ступеня культури. Постмодерні ігри цікаві лише для Кнехта. А в наших широтах слово «бісер» провокує лише асоціацію з повчанням: не розкидай бісер перед свинями. Тож, про які ігри та варіації може йтися!? Специфічною ознакою постмодерної культури є цитатність і мозаїчність. І Кнехт (абстрактний Кнехт) з однаковим успіхом годен цитувати й мозаїчно компоувати абсолютно не сумісні речі. Бо вони для нього ціннісно нейтральні. Проте, чи можлива ціннісна нейтральність в Україні? Чи можемо ми уявити текст, у якому Степан Бандера та Йосип Сталін, сидючи за келихом вина, міркують про творчість Мак'явеллі? Дуже сумніваюся. Ми досі воюємо з пам'ятниками. Ми досі споруджуємо пам'ятники. Ми досі, як і батько-засновник Князь Володимир, намагаємося повалити кумирів, відшмагати їх батогами й потопити в Дніпрі. Ми досі лементуємо: «Видибай, Боженько!». І вусатий «боженько» видибав – в бронзі, десь, у глухому дворі Запоріжжя.

Як про одну із форм адаптації Постмодерну в Україні хотів би згадати про чудний феномен – кітч. Поняттям «кітч» широко послуговуються мистецтвознавці. Однак у політології – це поняття дотепер не використовувалося. Теоретична розробка поняття «кітч» запропонована українським літературознавцем Тамарою Гундорою [2]. Як відзначає дослідниця, термін, імовірно, походить від німецького kitschen – сміттярство, verkitschen – здешевлювати, чи англійського sketch – ескіз, коротка жартівлива п'еса. На думку Володимира Єшкілева, етимологія може бути пов'язаною і з англійським kitchen – кухня.

Тож, що є кітч предметно? Наведу конкретний приклад: нещодавно, коли випали теплі дні, мені захотілося пройтися парком «Слави». Є в мене сентименти до цього парку: я прогулювався ним, коли студентом навідувався до історичної бібліотеки. Одним словом, ця примха – сходити до парку «Слави» – обернулася для мене нервовим стресом. Наполовину парку, біля самого валу київської фортеці, я вгледів монумент жертвам Голодоморів. Вшанування пам'яті мільйонів українців – справа, безперечно, свята. Але чому – я цього не можу збагнути! – свята справа має робитися так потворно? Ці монументальні ангелочки у вишиванках, які схилились у молебних позах. Ця реалістична скульптура замордованої дівчинки. Ця біла вежа продірявлена сотнями великих і малих хрестів. Ці величезні чорні хрести, на яких розп'яті позолочені лелеки. І ввінчає весь цей шедевр казна-яка «загагуліна» (я не знаю іншого слова, аби позначити оте позолочене, що там нагорі, схоже на квітку з татарських орнаментів). І сотворили цей апофеоз жлобства Народний художник Анатолій Гайдамака й архітектор Юрій Ковальов. Експлуатація сакральних і національних символів, «надавлення копитом на сльозову залозу» (як вилловлювався Михайло Шолохов) й убирання всієї цієї «альяповатості» в позолоту – це і є кітч.

Загалом, кітч – це еkleктика, причому щира, натхненна й некритична. Це – сентиментальність, доведена до принизливості, гуманність, яка, здається, от-от почне шамкати беззубим ротом, патетика без почуття, дрібнотна велич.

Тож, доки Кнехт (абстрактний Кнехт) створює варіації на тему кантати, неабстрактні Гайдамака та Ковальов ліплять новий шедевр і виспівують варіацію на тему пісні Ігоря Жука:

*Я – единственный художник, заслуживший уваженьє
И прошедший утвержденьє в магистрате городском.*

Українці пережили Голодомор, тож пам'ятник жертвам Голодомору переживуть і поготів. (Втішаймося.)

Якщо для Постмодерну мозаїчність і цитатність – це гра, то в Україні ці способи komponування образів використовуються задля набагато прозаїчнішої мети – створення кітчевої какафонії. Гра, навіть якщо вона полягає не у пошукові небувалого образу, а лише в зіставленні та

доповненні, все ж є творчістю. Кітч – присутньо не творчий. Кітч – захланний. Кітч спокушається блиском, статусністю, позірним шиком.

Найхимерніші прояви кітчевості ми можемо спостерігати в політиці. Коли професійні шахраї розповідають, що саме вони – ті професіонали, які здатні вивести країну з кризи, і (найдивніше!) громадськість їм вірить, бо чує солодкі слова «професіоналізм», «прагматизм», «раціональність», – це і є кітч. Коли ідеологія сповнюється запозиченими з марксизму словами-фетишами про соціальну справедливість, а спосіб життя поборників справедливості разюче суперечить кожному їхньому слову – це і є кітч. Коли політична символіка насичується звичними образами радянської епохи й водночас співіснує з атрибутами «авторитетності» кримінального світу і показовим блиском а-ля Голлівуд – це і є кітч. По суті – інтелектуальний, моральний та естетичний несмак.

Разом із тим, вплив Постмодерну проявляється в Україні й у поширенні соціального феномену, об'єктивних підстав для якого нині бракує. Це – феномен нарцисизму. Не так давно як торік журналіст Андрій Маклаков і філософ Олексій Шевченко опублікували книжку з грайливою назвою: «Непристойні насолоди: досвід радикальної думки». На обкладинці зображено голу жінку в наморднику. Якась вигадлива натура розкарячила її в позу зів'ялого лотоса. Я дивився в її блакитні очі й повсякчас запитував себе: де я вже бачив цей сумний погляд? А нещодавно згадав: цей сумний погляд, цю приреченість у блакитних очах я вже бачив на сайті «Української правди», де було розміщене фото народного депутата України Олега Ляшка – точнісінько в такому самому шкіряному наморднику. А минулого місяця я побачив фото Олега Ляшка на білборді: він, тримаючи букетик тюльпанів, вітав жіноцтво з Восьмим березням – і погляд у нього був ніжний-ніжний.

Я написав, що назва книжки «грайлива». Грайлива й обкладинка. Але книголюби, які куплять книжку, лише позирнувши на обкладинку та назву, будуть розчаровані: головна її тема – не доля жінки та народного депутата в сучасному світі, а – нарцисизм. Автори наголошують, що вони не тлумачать нарцисизм як психічне відхилення, а розглядають його як феномен соціальний. Загальний сенс поняття «нарцисизм» зрозумілий: це – самозакоханість.

Але якщо психологи, приміром, Жан Піаже, розглядають нарцисизм як певну об'єктивну стадію особистісного розвитку дитини, «зависання» на якій зумовлює психічне відхилення, то постмодерністи – Бодрійяр, Жижек, зокрема й автори згаданої праці, трактують його як «соціальну технологію продукування жадання» [3, с. 10]. Головна мета цього продукування полягає у спрямуванні соціальної активності людини на споживання й опанування статусних фетишів. Будь-яке споживання має фізіологічну межу, а також межу здорового глузду, якщо, звісно, є цей здоровий глузд. Але якщо в середовищі споживачів запанує здоровий глузд, то ця схвальна, з погляду психології, подія стане останнім днем економічного процвітання. Найкращий споживач – хворий споживач. Той, який затикає діри власного еґо стосами шмаття й побутової техніки. Розраджує самотність спогляданням культурних пам'яток і краєвидів у всіх закутках світу. Улещує почуття неповноцінності нагородами та званнями, членствами та відзнаками. Це – з формального погляду – активна особистість. Вона перша біля мікрофона на всіляких ток-шоу, не шкодує зусиль, деручись соціальною драбиною. Вона перша схиляється перед високопоставленою дупою і перша підставить власну дупу кожному нижчепоставленому.

Як зазначають автори книги, є слухність у погляді, що саме соціальний нарцисизм визначив таку карколомну експансію європейської цивілізації. На попередніх сторінках я писав, що європейський поступ уможливився аскетизмом. І в цім судженні я дотримувався міркувань Зіґмунда Фройда та Макса Вебера. Здавалося б, ці два трактування суперечать один одному. Однак тут варто врахувати поправку на час. Фройд і Вебер мовили про модерне суспільство, а нарцисичне трактування ґрунтується на інтерпретації передусім суспільства постмодерного. Тож можна бачити, що нарцисична мотивація постає викривленою мотивацією протестантської етики, як її подає Вебер, і соціальної сублимації, за теорією Фройда.

Автори розкривають модель нарцисичної активності в низці «концептів». Передусім це поняття, яке характеризує рефлексивне переживання нарицисичної свідомості. У російському тексті книги це переживання позначається поняттям «нехватка», яке можна переказати як «брак».

Рефлексивне переживання «браку» (певної незадоволеності) неминуче породжує, як показують автори, «нарцисичну потребу». А та, з огляду на акцентуїзованість особистості, постає «надмірною мотивацією». Зокрема, автори пишуть: «Нарцисична потреба проявляється в багатьох формах: то як ненаситна жага вшанування з боку оточення, то як садизм, то як мазохізм, то як одержимість споживанням або ж безмежна зажерливість. Нарцисична потреба не властива традиційному суб'єкту. Вона – характерна риса і визначальна ознака нарцисично зміненого суб'єкта» [3, с. 12].

Тут я хотів би привернути увагу до слів «садизм» і «мазохізм». Складний і тернистий шлях нарциса. Прагнення його неосяжні, а можливості..., можливості завжди обмежені. І володіння всім світом не вдовольнить потребу нарциса. А втім, чого вартий цей камінний світ без душі людської. І нарцис прагне владарювання саме над душами людськими. Авторі зазначають, що нарцисична потреба у самозвеличенні неминуче зумовлює викривлення спілкування. Так виникає «технологія перетворення іншої людини або у піднесений об'єкт – з отриманням (...)піднесеної насолоди, або ж у занижений об'єкт – з отриманням непристойної насолоди» [3, с. 11]. Піднесена насолода породжує культ поклоніння символам-фетишам, оволодіння якими підносить людину над сірою. Коли ж символами-фетишами оволодіти не вдається, то сам нарцисичний суб'єкт перетворюється на занижений об'єкт, приміром, опиняється серед фанів поп-зірок або переживає напади чиношанування. Суть, проте, в тім, що нарцисичний суб'єкт завжди перебуває в подвійній позиції: він і володар символічний відзнак, і – ніщо. Відповідним є і ставлення такого суб'єкта до інших. Відчуття приниженості сприймається як норма. А отже, і приниження іншого – стає нормою поведінки. Нарцис намагається принизити кожного (бо лише він – варта пошанування істота в цьому світі). Якщо ж він наштовхується на відсіч, то суб'єкт, який «поставив його на місце», стає кумиром нарциса.

Прискіпливо придивившись до більшості персонажів нашої політичної еліти, можна бачити: нарцисична потреба їм не чужа. Демонстративний блиск способу життя – і є засобом отримання піднесеної та непристойної насолоди. Україні та її громадянам відведена в цій нарцисичній грі роль «приниженого суб'єкта», збиткування над яким дає

незбагненну для невтаємничених утіху. Загал сподівається, що політична еліта подолає економічну кризу й підвищить соціальні стандарти життя. Марно сподівається. Бо прагне від нарцисичних суб'єктів, аби ті відмовилися від «непристойної насолоди» – приниження країни та її громадян. Але нарцис не годен відмовитися від насолоди. Тож Україні ще довго залишатись у позі зів'ялого лотоса.

-
1. Гульга А. Что такое постсовременность? // Вопросы философии. – 1998. – № 12.
 2. Гундорова Т. Кітч і література. Травестії. – К.: Факт, 2008.
 3. Маклаков А., Шевченко А. Непрстойное наслаждение: опыт радикальной мысли. – К.: СПД Моляр С. В., 2010.
 4. Оз Амос. Израиль – это разочарование: Интервью. – Режим доступу http://world.lib.ru/s/stupnikow_a_j/sstupnikow_a_j-82.shtml